

УДК 37.035.7

С. Т. Полторак, В. В. Довбня, О. О. Морозов, А. О. Пожидаєв, Т. А. Сутюшев

**АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ
АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ПОВІТРЯНО-ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЇЇ КОРИГУВАННЯ**

Наведено аналіз стану загальновійськової підготовки курсантів Академії внутрішніх військ МВС України за результатами повітряно-польових досліджень. Надано рекомендації щодо коригування загальновійськової підготовки курсантів у процесі їх навчання в Академії.

Постановка проблеми. Загальновійськова підготовка (ЗВП), формування командно-методичних навичок (КМН) у курсантів Академії внутрішніх військ МВС України є важливими складниками підготовки їх як майбутніх командирів внутрішніх військ (ВВ).

Забезпечення високого рівня теоретичних знань і сформованості практичних навичок курсантів потребує їх систематичного аналізу, виявлення проблемних питань та пошуку ефективних шляхів поліпшення. На сьогодні це здійснюється на підставі зовнішніх та внутрішніх оцінок.

Зовнішня оцінка підготовки курсантів, у тому числі за окремими видами ЗВП, формується з аналізу відгуків на випускників щодо їх службово-бойової діяльності. Внутрішня оцінка ЗВП курсантів визначається за результатами проведення поточного, проміжного та підсумкового контролю згідно з навчальними планами.

У цілому ЗВП курсантів проводиться достатньо системно, і принципових недоліків з цього виду підготовки випускників Академії командування з'єднань та частин ВВ не відзначає.

У той же час слід зазначити, що існує певна відособленість викладання окремих дисциплін циклу тактичної і тактико-спеціальної підготовки, що підтверджується недостатньою кількістю комплексних видів занять. Дисципліни викладаються на різних кафедрах, і тому не завжди забезпечується необхідний рівень їх взаємопов'язаності за часом, метою та навчальними питаннями, що вивчаються. Це не дає змоги формувати об'єктивне інтегроване уявлення про рівень можливої комплексної реалізації набутих курсантами у процесі ЗВП навичок під час виконання хоча б навчальних службово-бойових завдань. Отримання командним та професорсько-викладацьким складом зазначеного уявлення є дуже важливим для своєчасного коригування ЗВП у межах

бюджетного часу навчального плану ще на молодших курсах навчання, наприклад, унаслідок перерозподілу навчального часу за видами занять та формами їх проведення. Однак такий перерозподіл утруднений через недостатню кількість бюджетного часу на ЗВП, що відводиться для навчання на старших курсах. У навчальних планах основний обсяг ЗВП за часом припадає на молодші курси навчання. Причому до двох третин навчального часу із зазначеного обсягу відведено на заняття, що проводяться під керівництвом викладача на навчальних зборах та першому курсі навчання.

Загалом для аналізу стану в Академії щодо ЗВП курсантів, а також її раціоналізації дійсно необхідними є саме зазначене вище інтегроване уявлення про реальний рівень ЗВП курсантів старших курсів навчання та зіставлення його з потрібним рівнем, якого вимагає службово-бойова діяльність внутрішніх військ. Наявність такого уявлення дає можливість оперативно вирішувати виявлені проблеми ЗВП у процесі навчання на старших курсах. Протириччя між потребою зазначеного уявлення і механізмом його одержання у межах навчального плану, на наш погляд, є певною проблемою. Тому в Академії постійно вивчаються та впроваджуються у практику нові форми отримання інтегрованих оцінок знань курсантів. Зокрема, однією з таких форм, яка підтвердила свою високу ефективність, є залучення курсантів старших курсів до участі у польових заходах (тактичних та тактико-спеціальних навчаннях, польових і повітряно-польових дослідженнях). Такі заходи організовуються науковцями Академії у межах науково-дослідних робіт, спрямованих на вирішення проблемних питань службово-бойової діяльності ВВ. Як переконує практичний досвід такого залучення, саме аналіз результатів ЗВП на тлі завдань, що виконуються у процесі проведення подібних заходів, дає можливість оцінювати та

формувати обґрунтовані пропозиції щодо коригування зазначеної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свого часу окремі питання ЗВП курсантів ВВНЗ розглядалися у наукових статтях, опублікованих у міжвузівських збірниках [1, 2]. Ці видання були націлені на визначення проблем ЗВП курсантів у ході виконання навчальних та навчально-бойових завдань під час тактичних і гірсько-тактичних навчань, що проводилися поза навчальним планом. Проте отримання інтегрованого уявлення про рівень ЗВП курсантів для подальшого її коригування в ході їх навчання у ВВНЗ у зазначених навчаннях як мета не визначалось. На жаль, не розглядаються навіть концептуально спрямованість ЗВП і вимоги до неї у такому директивному документі, як Концепція військової освіти в Україні [3]. Питання стосовно формування у курсантів командирських якостей офіцера порушувалися свого часу у [4], але підхід до отримання інтегрованого уявлення про рівень ЗВП курсантів і можливих шляхів її коригування у процесі їх навчання, на жаль, автором не висвітлювався. У науковій статті [5] розглядається взаємозв'язок показників навчання курсантів у ВВНЗ з їх подальшою управлінською діяльністю, що багато в чому залежить від ЗВП, яку вони отримають у період навчання. Однак проблемні питання навчання курсантів дисциплінам, що складають основу їх ЗВП, окремо предметом розгляду у цьому виданні не були.

Метою статті є надання результатів інтегрованого уявлення про рівень ЗВП курсантів Академії, що був виявлений під час виконання ними загальновійськових завдань у ході повітряно-польових досліджень, а також виклад поглядів на роль таких заходів у формуванні зазначеного уявлення і підходів до коригування на його базі ЗВП у ході навчання у межах навчального плану.

Виклад основного матеріалу. Під час розроблення замислу одного з останніх повітряно-польових досліджень, що проводилися з ініціативи керівництва Академії за участі представників Міністерства внутрішніх справ (МВС), Служби безпеки (СБ) і Державної прикордонної служби (ДПС) України, було прийнято рішення про залучення курсантського підрозділу 3-го року навчання

командно-штабного факультету Академії для забезпечення імітації дій підрозділу внутрішніх військ. За легендою досліджень курсантський підрозділ у складі посиленого взводу повинен був узяти під охорону об'єкт, на який був націлений підрозділ сил спеціальних операцій (ССО) протидіючої сторони. Імітацію дій підрозділу ССО забезпечувала група офіцерів, яка складалася з представників ВВ, МВС, ДПС та СБ України. Курсантський підрозділ очолював курсант випускного курсу – військовослужбовець військової служби за контрактом, військове звання якого сержант. До вступу в Академію він набув практичного досвіду служби з охорони особливо важливого об'єкта. Слід зазначити, що курсантський підрозділ складався з осіб, що на період вступу до Академії були представлені: випускниками середніх шкіл (до 45 %), цивільних ліцеїв (до 7 %), військових ліцеїв (до 14 %), гімназій (до 10 %); військовослужбовцями (до 14 %); працівниками (до 10 %). Тому на той період рівень ЗВП цього контингенту коливався від прийняттого, що забезпечувало якісне проходження 140-годинного курсу дисципліни “Захист вітчизни” у звичайних загальноосвітніх школах, дисциплін військової підготовки – у військових ліцеях, підготовки за програмою навчальних зборів – у навчальних підрозділах ВВ, до неприйняттого рівня, який обумовлювався певним станом військової підготовки учнів в окремих цивільних ліцеях, гімназіях та деяких середніх школах (в основному сільських). Загалом такий первинний склад курсантського підрозділу можна було на той період віднести до середньостатистичного. За три роки навчання в Академії рівень ЗВП курсантів наведеного підрозділу знівелювався і в цілому характеризувався якісними оцінками за підсумками проміжного контролю за окремими видами ЗВП. Тому під час визначення тактичних завдань учасникам польових досліджень з числа курсантів ураховувався зазначений рівень ЗВП. Акцент у процесі розроблення змісту цих завдань, крім усього іншого, було зроблено на можливості отримання в результаті їх виконання інтегрованого уявлення про наявний рівень їх ЗВП. Виконання тактичних завдань передбачало одночасне відпрацювання питань одразу з кількох видів ЗВП.

У ході виконання курсантами завдань повітряно-польових досліджень особлива увага приділялася фіксації та оцінці їх командно-методичних навичок.

Серед виявлених недоліків командно-методичної підготовки (КМП), здебільшого командної підготовки, було визначено часте запізнювання у з'ясуванні одержаних завдань. Курсанти не завжди чітко з'ясовували завдання старшого командира та обставини, що обумовлюють час готовності до виконання поставленого завдання. Слід зауважити, що достатня кількість курсантів без "проговорювання" наказів, розпоряджень, указівок, тобто без їх повторювання, не у змозі була, як кажуть, "з ходу" їх з'ясувати у повному обсязі. Під час постановки завдань підлеглим з боку курсантів, які призначалися старшими, спостерігалось намагання ставити їх не вибірково, а всім одразу. Це виключало з роботи проміжні командні ланки і, крім того, спричиняло невиправданий витік інформації. Багато часу і зусиль вимагали зайві спроби занадто "строювати" цей процес (нераціональні форми збору особового складу, його шиккування у повному складі, часті спроби особисто контролювати наявність особового складу). Постійна зміна молодшими командирами місця свого перебування на місцевості без інформування про це підлеглих також призводила до марних витрат часу на їх розшук. У ході управління особовим складом на місцевості молодші командири використовували лише голосові команди, що потребувало наближення на відстань, з якої їх можна було б з'ясувати. Така ситуація у разі спроб управління передовим охороном об'єкта з місця розташування його безпосереднього охоронення вимагала певного часу і не забезпечувала прихованості управління. Спроби управління подаванням команд руками та прапорцями спостерігались епізодично, були нечіткими, що свідчило про відсутність достатніх польових навичок. У цілому найбільш характерною рисою КМП курсантів, які виконували тактичні завдання, було їх постійне намагання "строювати" свої командні дії.

Стосовно методичної підготовки кращим був сержантський склад. Його дії характеризувалися зосередженням зусиль на головному і достатньо чітким додержанням їх послідовності. У той же час польова практика показала, що не всі курсанти володіють таким

важливим складником методичної підготовки, як метод бойового злагодження тимчасових змішаних формувань (груп). Щодо методичної підготовки курсантів, яка мала проявлятися, насамперед, у структуризації і послідовності дій, особливо під час постановки завдань, то вона виявлялась епізодично і лише у окремих курсантів. Метод показу за принципом "роби, як я" молодшими командирами під час постановки завдань, контролю за їх виконанням і надання допомоги, на жаль, практично не використовувався.

Слід зазначити, що за радянських часів у 60 – 70 роках минулого сторіччя у військових навчальних закладах існувала практика так званої наскрізної КМП курсантів. Практично кожен курсант у ході навчального заняття з будь-якої дисципліни отримував оцінку своїх КМН. Такі оцінки фіксувалися у спеціальному журналі з КМП і були предметом щотижневого обговорювання на підведенні підсумків не тільки в ротах (курсах), але й у навчальних частинах (відділах). Ці оцінки виставляли й оголошували викладачі наприкінці заняття з коротким аналізом продемонстрованих курсантами у ході заняття як їх командних, так і методичних навичок.

Зауважимо, що на цей час в Академії на випускних курсах курсантам викладають дисципліну "Методична підготовка" в обсязі 156 годин. На наш погляд, з урахуванням цього і наведеного вище заслуговує на увагу проведення педагогічного експерименту з відродження минулого досвіду поточного контролю КМП курсантів у поєднанні з відповідним цільовим коригуванням курсу зазначеної дисципліни у межах навчального плану на підставі інтегрованого уявлення про КМП, яке може бути отримано у разі залучення курсантів до польових дослідницьких заходів.

Щодо основного виду ЗВП – тактичної підготовки, то курсанти у процесі повітряно-польових досліджень показали доволі тверді статутні знання роботи командира взводу з організації охорони об'єкта. У той же час не всі курсанти змогли продемонструвати саме практичні навички роботи командира взводу з організації розташування взводу на місці та організації безпосереднього охоронення. Викликали утруднення і затримання за часом вирішення таких питань, як вибір схеми охоронення з урахуванням відомостей про противника, особливостей об'єкта охорони та місцевості (наприклад, визначення

пріоритетних елементів об'єкта охорони та ділянок прилеглої місцевості, прийнятних для застосування їх вогневого ураження). Тактику дій підрозділів ССО, націлених на об'єкт, уявляли лише окремі курсанти. Під час виконання тактичних завдань курсанти, що діяли поодиночі, у більшості випадків за командами управління не спостерігали і за втрату зорового та вогневого зв'язку не непокоїлись. У тактичних діях нечисленних підрозділів постійно бракувало попереднього бойового злагодження. Однак у період тактичних пауз після вказування на недоліки у тактичних діях більшість курсантів демонструвала здібності до навчання, швидко і предметно реагувала на зауваження і навіть виявляла інтерес до проблемних питань досліджень експериментальної системи охорони об'єкта у вигляді її критичного осмислення. У цьому випадку явним був факт позитивного впливу креативного тактичного мислення курсантів на їх тактичну підготовку, тобто те, про що згадується у [5].

Топографічна підготовка курсантів як один із видів ЗВП у ході досліджень була, в основному, продемонстрована ними у вмінні орієнтуватися на місцевості по карті, а також у проведенні нескладних розрахунків під час вибору місць установлення вертикальних масок з урахуванням рельєфу місцевості для виключення ведення спостереження з окремих напрямків за пріоритетними елементами об'єкта, що був взятий під тимчасову охорону. Зауважимо, що у процесі зазначених досліджень визначалися можливості експериментального безпілотного літального апарату (БЛА) типу "АВІА-ІРЕ", що забезпечував відеодокументування дій підрозділу ССО. Досить складним стало для курсантів запропоноване їм завдання з визначення смуги перекриття земної поверхні відеокамерою БЛА, якщо відомі запрограмований маршрут патрулювання цього апарата, профіль його польоту, дані відеокамери тощо, а також координати відрізка прямої у повітрі, з якого проводилася відеофіксація викиду з борту автомобіля "посібником" ССО вантажного контейнера для цього підрозділу. Наведений приклад свідчить про те, що до виконання нетипових топографічних завдань курсанти підготовлені недостатньо.

Завдання з такого виду ЗВП, як воєнно-інженерна підготовка, що довелося самостійно виконувати курсантам під час досліджень, торкались організації робіт з фортифікації, установлення легких польових споруд та мінно-вибухових загороджень (МВЗ). Найбільш уміло курсанти виконали останнє завдання. Вони показали здатність до розрахунку необхідної кількості засобів, а також до обґрунтування потрібної геометрії ділянок МВЗ. Крім того курсанти продемонстрували тверді навички з установлення на ділянках МВЗ мін типу "ОЗМ-72", "МОН-50". Досить міцні знання і навички з фортифікації курсанти показали під час обладнання пунктів спостереження та вогневих позицій. Ці роботи були виконані якісно і своєчасно. У той же час завдання з організації легких польових споруд викликало у курсантів труднощі, зокрема правильне (згідно з настановою з інженерної справи) улаштування наметів на 6 осіб з використанням плащ-наметів. Крім того, виявилось, що курсанти не знають і способу швидкого спорудження з плащ-наметів напівшатрів з вогнищами й елементами тепломаскування, які широко практикуються військами у польових умовах для розміщення від відділення до взводу. Це свідчить про недостатній практичний досвід виконання курсантами службово-бойових завдань у польових умовах у відриві від пунктів постійної дислокації.

З вогневої підготовки курсантів у ході досліджень принципів недоліків виявлено не було. Курсанти у своїй більшості зі зброєю поводитися вміло, постійно її контролювали. Проте під час розгляду статутних питань щодо побудови оборони, а саме такого її елемента, як система вогню, виявилось, що не всі курсанти чітко уявляють різницю у змісті таких етапів алгоритму роботи командира взводу, як "організація системи вогню" та "утворення системи вогню". Недостатні навички продемонстрували деякі курсанти у проведенні маневру вогнем, особливо у подаванні команд управління на його виконання. Солдатські хитрощі щодо фіксації на етапі створення системи вогню призначених секторів вогню підручними засобами для його ведення в нічних умовах були для більшості курсантів невідомі. Однак вразила спроможність курсантів до самостійної організації та проведення снайперської засідки під час досліджень.

Молодші командири, що взяли безпосередню участь у цьому заході, проявили логіку в обґрунтуванні розташування елементів снайперської пари та групи її прикриття, у розподілі вогневих завдань і виборі форми вогневої взаємодії (вогневого взаємоприкриття) на випадок вимушеного відходу пар з вогневих рубежів. Наприкінці треба відзначити насторожуючі факти, що спостерігалися з боку окремих курсантів у поведженні зі зброєю на тлі фізичної утомленості під час завершення досить тривалих досліджень: спроби покладання зброї на пісчаний ґрунт без підстилки і навіть використання її для сидіння. Таке може трапитися лише за відсутності закріплення на підсвідомому рівні розуміння істини “справжня зброя у надзвичайних обставинах – запорука особистої безпеки”.

Щодо такого виду ЗВП, як розвідувальна підготовка, то її елементи курсанти проявляли у ході служби в секретах передового охоронення об'єкта. Більшості курсантів доволі добре відомі основні статутні способи ведення розвідки. Однак у процесі досліджень виявилось, що деякі курсанти не мають твердих практичних навичок з реалізації таких способів розвідки під час несення служби в секретах, як спостереження та підслуховування. Наприклад, вимоги до предметного сканування призначеного сектора спостереження курсанти чітко сформулювати не могли. Також складним для них стало формулювання можливих розпізнавальних та тактичних ознак об'єкта розвідки – підрозділу ССО, націленого на об'єкт охорони. Однак під час дискусійного обговорення у ході досліджень питання стосовно раціонального бойового порядку пересування підрозділу ССО (як демаскувальної розвідувальної тактичної ознаки противника) у районі передового охоронення об'єкта викликало у курсантів предметний інтерес. Результатом дискусійного обговорення цього питання стали обґрунтовані версії. Це свідчило про певну розвиненість тактичного мислення курсантів. Проте під час обговорення можливих форм впливу підрозділу ССО на об'єкт деякі курсанти не змогли сформулювати суттєві та розпізнавальні ознаки таких способів розвідки, як нальот і пошук. Для курсантів було складно продемонструвати практичні навички ведення первинного допиту (опитування) захоплених (затриманих) осіб протидіючої сторони. Усі недоліки з розвідувальної підготовки курсантів можна

пояснити, в основному, тим, що відповідна дисципліна наразі проходить період становлення.

Стосовно підготовки курсантів із зв'язку привертає увагу їх недооцінювання переваг проводового та рухомого зв'язку як основних засобів зв'язку до початку періоду активних дій протидіючої сторони. Робота окремих курсантів на засобах радіозв'язку, не забезпечених відповідним захистом, відхилялась від директивних вимог і тому потребувала постійного коригування. Крім того, насторожували факти зневажливого ставлення курсантів до можливостей вітчизняних засобів зв'язку, нехтування можливостями маневру засобами та частотами в умовах радіоелектронної протидії з боку протилежної сторони, недооцінювання можливостей застарілої, але надійної командно-штабної машини типу Р-142. У цілому підготовку курсантів із зв'язку за результатами досліджень можна оцінити як цілком задовільну.

Останній вид ЗВП курсантів, на якому акцентувалась увага під час досліджень, – їх фізична підготовка. Загалом вона показала здатність курсантів витримувати доволі значні типові фізичні навантаження у ході виконання тактичних завдань без суттєвого впливу на їх результат. Наприклад, фізична підготовка курсантів до тривалого прискореного пересування по перетягій місцевості на рубіж снайперської засідки дозволяла практично одразу з прибуттям на рубіж приступати до виконання вогневих завдань за таким показником, як частота серцевих скорочень. Цей показник після 15-хвилинного прискореного пересування зі зброєю не перевищував у середньому 140 – 160 серцевих скорочень за хвилину. Водночас дослідження виявили у курсантів недостатню фізичну базу для такого виду прихованого пересування на місцевості, як тривале переповзання. Так, заданий темп прихованого висування розрахунків секретів переповзанням у район передового охоронення зі швидкістю приблизно 0,2 м/с на ділянці довжиною 150 м здатний був продемонструвати лише один курсант. Решта не витримувала або вимог прихованості, або заданого темпу. Крім того, під час дослідження виявлено, що у курсантів немає твердих фізичних навичок у зв'язуванні (для обмеження рухомості) та пішому супроводженні (конвоюванні) груп затриманих (полонених) різної чисельності, а також в

активному фізичному припиненні спроб утечі за різними варіантами.

Треба зауважити, що не всі розглянуті детальні питання ЗВП зазначені сьогодні у відповідних документах, які регламентують навчальний процес в Академії, і тому перелічені недоліки у ЗВП курсантів було б не коректним пов'язувати лише з таким суб'єктивним фактором, як ставлення до навчання окремих курсантів і навіть навчальних груп у цілому. Однак, зважаючи на те, що наведені детальні питання ЗВП, які були виділені під час досліджень, пов'язані, на думку науковців, з вирішенням частково проблемних на сьогодні службово-бойових завдань ВВ, що можуть виникнути за певних обставин, є потреба більш детально розглянути їх у ході навчального процесу як професорсько-викладацьким, так і командним складом Академії.

Висновки

1. Залучення курсантів Академії внутрішніх військ МВС України до польових навчань та досліджень дає певні можливості складати інтегроване уявлення про рівень ЗВП курсантів і визначати форми її потрібного коригування.

2. Результати досліджень виявили доволі високу здібність курсантів до навчання, досить розвинуте тактичне мислення, інтерес і схильність їх окремих представників до наукових досліджень, що підтвердило критичне осмислення ними експериментальних тактичних схем, які підлягали дослідженню.

3. У цілому рівень ЗВП курсантів командного-штабного факультету Академії практично не поступається відповідній підготовці курсантів командного профілю навчання в інших ВВНЗ, а у деяких напрямках і переважає. Цьому певною мірою сприяє, з погляду фахівців Академії, які мали досвід служби у цьому або інших закладах, значний обсяг занять, що проводять з курсантами Академії у польових умовах на базі навчального центру.

4. Певні недоліки ЗВП курсантів, що були визначені під час повітряно-польових досліджень, можуть бути усунені коригуванням

цієї підготовки у межах навчального плану детальнішим прописуванням і розглядом навчальних питань, що викликали у курсантів утруднення під час виконання тактичних завдань у ході досліджень.

5. Подальша практика залучення курсантів до польових навчань та досліджень дозволить поширити накопичений емпіричний матеріал зі складання інтегрованого уявлення про рівень їх ЗВП, що на думку авторів, може значно сприяти розробленню підходів і до коригування стандартів вищої військової освіти з питань, які пов'язані із ЗВП майбутніх фахівців у галузі військового управління.

Список використаних джерел

1. Губчик А. А. Опыт совершенствования полевой выучки курсантов училища / А. А. Губчик, Т. А. Сутюшев // Опыт работы инженерных и технических ВУЗов ВВС по подготовке авиационных кадров : межвуз. сб. – Харьков : ХВВАИУ, 1989. – Вып. 2. – С. 9–12.

2. Губчик А. А. Опыт проведения специальной подготовки курсантов по боевому обеспечению действий ИАС в условиях горно-пустынной местности / А. А. Губчик, Т. А. Сутюшев // Опыт работы инженерных и технических ВУЗов ВВС по подготовке авиационных кадров : межвуз. сб. – Харьков : ХВВАИУ, 1990. – Вып. 2. – С. 18–22.

3. Концепція військової освіти в Україні [постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 р. № 1410].

4. Марі Г. І. Діяльність викладача у вищих військових навчальних закладах щодо формування у курсантів командирських якостей офіцера / Г. І. Марі // Честь і закон. – 2003. – № 1. – С. 36, 37.

5. Довбня В. В. Взаємозв'язок показників навчання з якістю креативної частини кваліфікаційних, дипломних та магістерських робіт випускників ВВНЗ з їх подальшою управлінською діяльністю / В. В. Довбня, В. І. Пеньков, Т. А. Сутюшев // Честь і закон. – 2009. – № 1. – С. 55–60.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2011 р.